

V. Károly és a magyar trónviszályok* (1529–1533)

V. Károly birodalmának létrejötte a történelmi körülmények sajátos összejátszása révén sem korábban, sem később meg nem ismétlődő módon következett be. Mint ilyen, egyedi jelenséget és korszakot képez a német-római birodalom történetében is. De éppen a rendkívüli kiterjedése és heterogén volta okozta – szükségszerűen – vesztét is. A 16. században a modern értelemben vett nemzeti államok kialakulásának kezdetei figyelhetők meg. Gazdaságilag a kapitalizmus kibontakozása segítette elő a folyamat lezajlását. Károly saját személye, illetve a Habsburg-dinasztia által összefogott heterogén birodalom egyes részei ebben az időszakban tették első lépéseiket az önállósodás felé. A fejlődés objektív körülményei szükségszerűen állították szembe az egyes területek gazdasági és politikai érdekeit. A császár ugyan megpróbálkozott a középkori „keresztény egyetemeség” gondolatának fölújításával, mintegy a birodalom vezéreszméjévé tételével, de gyakorlati síkon megvalósítása nem volt keresztülvihető.

Abban igaza volt a császárnak, hogy a török (mint Európát fenyegető veszély) ellen egyetlen ország nem tud ellenállni. De az is nyilvánvaló volt, hogy egy Habsburg-fősgű európai birodalom sem az azt alkotó területek, sem a környező országok számára nem volt elfogadható. Ezért Károly átgondolt koncepció helyett arra kényszerült, hogy pillanatnyi érdekeinek megfelelően oldjon meg kérdéseket. Az érdekhierarchiában a Habsburg-család dinasztikus érdekei voltak a meghatározóak.

Károly birodalmi politikájában valóban központi helyet foglalt el a török elleni harc, de ez valamennyi területet nem érintette egyformán. Így a fiatal uralkodó már császársága kezdetén kénytelen volt kompromisszumokat kötni, és a török elleni háború ügyét egyéb birodalmi kérdésekben tett engedménnyel összekapcsolni.

Félmegoldásokra kárhoztatták pénzügyei is. Az egész Európát átfogó Habsburg-politika anyagi finanszírozója elsősorban Spanyolország volt. Ennek jövedelmei biztosították a császári kiadásokat. Németalföld és Itália kétségtelen jelentős anyagi bevétele Károly uralkodása alatt elment e tartományok saját kiadásaira, Itáliában pedig a tengeri flotta és Milánó költségeire. Az állandó pénzügyi nehézségek fő oka a birodalom részeinek különbözőségében és az egységes gazdasági-pénzügyi rendszer hiányában keresendő. Az erőn felüli költekezés, az intézkedések ellentmondásossága és a krónikus háborúk rendszeressé tették a pénzügyi deficitet. Ráadásul Spanyolország gazdasági fejlődésére egyértelműen negatív következményekkel járt Károly politikája, mert a megtermelt belső javakat az ország számára érdektelen, külső célokra használták föl. Az amerikai gyarmatokról származó nemesfém a dolgozatban vizsgált időszak alatt még korántsem olyan jelentős, és Károly bevételeinek csak töredékét fedezte.

A császár Magyarországra – mint potenciális Habsburg-örökségre – 1519-től kezdve érdeklődéssel figyelt. Mivel a fennálló szerződések szerint csak fiúörökös nélküli halál esetén lehetett szó Habsburg-trónigényről, II. Lajos pedig még fiatal volt, Károly nem akart különösebb áldozatot hozni egy meglehetősen távoli lehetőségért. Ezért nem segített 1521-ben és 1526-ban sem Lajosnak. Pedig a magyar trónt az osztrák örökös tartományok főhercegi méltóságából éberren figyelő Ferdinánd erre többször is kérte. A főherceg tudta, hogy a család trónigényét a császári támogatás ígérgtésével meg

*A tanulmány része egy nagyobb terjedelmű munkának, amely V. Károly magyar politikáját vizsgálja 1519–1556 között.

lehet erősíteni, de azt is jól látta, hogy 1526 nyarára – éppen a teljesíthetetlen ígérek miatt – inkább Habsburg-ellenes hangulat volt a magyar uralkodó osztályon belül. II. Lajos halála és a magyar trón megürsedése váratlanul érte mindkét Habsburg-testvért. Károly a cognaci liga tagjaival hadakozott, és nem tudott bizonyos pénzügyi segítségnél többet nyújtani, de biztatta öccsét a magyar–cseh korona megszerzésére. Diplomáciailag viszont teljes befolyásával és segítségével kiállt Ferdinánd mellett.

1528-ban János gyakorlatilag kiszorult az országból. Sajátos módon nemzetközi téren éppen ez erősítette meg helyzetét. A Habsburgok ilyen méretű előretörése nem szolgálta sem a német fejedelmek, sem a francia király érdekeit. Ezért is jött létre 1528-ban a francia–magyar szerződés, amely János helyzetén sokat segített. A lengyel király is támogatta, de igazán döntőnek a szultán közbelépése bizonyult. Szulejmán nem volt hajlandó eltérni, hogy Magyarország területe legfőbb európai vetélytársa kezére kerüljön. 1529 elejétől kezdve érkeztek hírek, amelyek jelezték, hogy nagy támadás várható. Ferdinánd júliusban számos aggódó, sőt kétségbeesett levelet írt bátyjához, a pápához és egyéb fejedelmekhez, segítséget kérve. Közben még mindig nem jött létre a franciák és Károly között a béke, ami pedig előfeltétele volt a császári segítségnek. Egy 1529. július 13-án kelt levélből arról értesülünk, hogy Ferdinánd komoly gondok elé nézett, mert a török miatt Magyarországon kell csapatokról gondoskodni, de az itáliai hadszíntérre is kell gondolnia – ezek az érdekek egymást akadályozhatják.¹ Egy hónappal később Ferdinánd örömmel üdvözölte Károlyt abból az alkalomból, hogy Itáliába érkezett. Tájékoztatta a török támadásról, föltárva, hogy számuk kétszer nagyobb, mint a Mohácsnál résztvevő sereg. Ferdinánd ekkor még nem tudott a békekötésről, csak a folyamatban levő tárgyalásokról. Ezért kérte, hogy ha lehet, a tengeren segítse a császárt azzal, hogy küldjön hajóhadat a török ellen, és ha lehet, legalább 3000 gyalogost. Ugyanakkor biztosította bátyját, hogy a Velence ellen folytatandó háborúban Károly számíthat a segítségére.² Károly és Ferenc 1529. augusztus 3-án megkötötte a békét. (Cambrai). Ferdinánd ennek ismeretében ismét sürgette a császárt a segítségnyújtásra, és egyúttal tájékoztatta a magyarországi helyzetről.³ Újabb és újabb sürgető levelei sem hoztak azonban jelentősebb eredményt.

A szultán visszahelyezte Szapolyait korábbi hatalmába, ismét kezére került Buda, Esztergom és az ország java része. Minden pontosan úgy történt, ahogy Károly előre vázolta öccsének. A török nem hagyta elveszni Magyarországot, Ferdinándnak pedig nem volt ereje ebben megakadályozni. 1529 végére János helyzete belföldön és külföldön egyaránt megszilárdult. Ennek csak egyik jele, hogy a Habsburg-ház „családi” bankárai megállapodást kötöttek vele. Szapolyai és a Fuggerek kapcsolata még a Mohács előtti időre nyúlt vissza. Budai faktoruk és a felső-magyarországi bányák biztosítására 1529-ben János támogatását kérték. És Ferdinánd kénytelen volt ezt eltérni.⁴ (A budai faktor valószínűleg 1533-ig megmaradt, azután pedig a bécsi (!) faktor vette át az irányítást. Mindez nem képzelhető el V. Károly, legalábbis hallgatólagos, támogatása nélkül.⁵ Szapolyai uralmának konszolidálódását azonban a császár megváltozott viselkedése jelzi a legszembetűnőbben.

Károly sorozatos katonai győzelmei révén sikeresen leszámolt a cognaci liga tagjaival. 1529. június 25-én Barcelonában a pápával, augusztus 3-án pedig I. Ferencsel kötött békét. Ez utóbbi két fiát szabadon engedte 2 millió aranydukát váltságdíj ellenében, viszont a császárnak Burgundiáról le kellett mondania. Nyilvánvaló volt, hogy a teljes anyag csődbe került ellenfelek mindegyikének jól jött a béke, de az is, hogy a vitatott kérdéseket egyikük sem tekintette véglegesen lezártnak. Károly előtt azonban sürgős feladatok tornyosultak. Elsősorban a birodalom fejedelmeit kellett megzaboláznai, akik az eretnek vallási nézetek mellett magát a császári tekintélyt is megkérdőjelezték. A saját pártjára kényszerített pápával 1530-ban Bolognában rég nem látott pompával császárrá koronáztatta magát (február 22–24).

Az uralkodó szokások értelmében a császár megkoronázása után kerülhetett sor a római király megkoronázására. Mivel ez a tisztség gyakorlatilag a császár utáni legmagasabb fejedelmi méltóságot

¹ *Óváry L.*: Az MTA Történelmi bizottságának oklevélmásolatai Bp. 1890–1901. 3 kötet II. 142. (A megadott jelzet a kötetszámot és Óváry sorszámozását jelenti.) A továbbiakban *Óváry*: II.

² 1529. aug. 18. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 52. vö. *Óváry*: II. 143. (Az MTA Ktt. többszöri átrendezés után ma két dobozban tárolja a simancasi másolatokat. Jelzetük: MS 4939 és MS 4940)

³ 1529. szept. 6. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 50 vö. *Óváry*: II. 144.

⁴ *Wenzel G.*: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp. 1882. 33.

⁵ Uo. p. 33–34; 45.

jelentette, és ennek birtokosa mintegy a trón örököseként volt tekinthető, Károly nehéz döntés elé került. Már 1516-ban és 1519-ben is egyértelműen kimutatta, hogy Ferdinánddal nem kívánja megosztani a hatalmat. A Habsburg-családi szervezeten belül a főhercegek és főhercegnők igen magas méltósággal bírtak, és a királyt – a császárt helyettesítették (Németalföldön, Itáliában, Ausztriában stb.), de soha nem kaptak teljhatalmat. A legfőbb tisztségek, jogok, kiváltságok adományozása ügyében Károly mindig magának tartotta fenn a döntés jogát. A dinasztia érdekeit figyelembe véve a császár Ferdinándnak átengedte az örökös tartományok és a magyar–cseh trón öröklésének jogát. Amidőn Ferdinánd mindkét koronát megszerezte, főhercegből király lett, de a családon belüli viszonyokon ez nem változtatott. A külvilág felé Károly megadta öccsének a neki járó címeket, és más fejedelmekkel is betartatta; „házon belül” viszont kettejük alá-főle rendeltségi kapcsolata változatlan maradt. A római király megkoronázása azért érintette érzékenyen, mert az az öröklés jogát is magába foglalta. Károly nem akarta Ferdinándot a császári trón – akár csak távoli reménye – közelébe sem engedni. De fia, Fülöp ekkor még csak 3 éves, ő maga gyakran betegeskedett, nem kockáztathatott. Akkor pedig még mindig jobb egy másik Habsburg, mint egy idegen fejedelem. (Nyilván azt is számításba vette, hogy a fia felnövekedtével, majd lesz még lehetőség döntése módosítására.⁶ Valóban, 1550–51-ben roppantul kiéleződött a trónöröklés kérdése a két testvér között. De Ferdinánd ekkor igen határozottnak bizonyult, és nem volt hajlandó engedni – Károly meghátrált).

A császár közreműködésével Ferdinándot 1531-ben római királlyá koronázták (január 11.) Károly ünnepélyesen öccsére ruházta a birodalmi ügyeket, néhány kivétellel. Csakhogy éppen ezek jelentették a császári hatalom legfőbb lehetőségeit Németországban – nevezetesen az egyes városoknak, társaságoknak, bankházaknak stb. adott koncessziók és monopóliumok engedélyezését, (elég csak a Fuggerek réz- és ezüstvásárlási és- szállítási monopóliumát említeni). Luther egyik fő támadási pontként tekintette a társadalmat megrontó kereskedők tevékenységét – amit a monopólium biztosít. Számos birodalmi gyűlés foglalkozott is vele – Károly 1525 márciusában maga is elítélte a „monopólium üzést” és a „meg nem engedhető kereskedést”, de 1525. május 13-i, toledói ediktumában kivételt tett a Fuggerekkel, mondván, a birodalomnak is érdeke, hogy „az éreket és fémeket, különösképpen az ezüstöt, a rezet és a higanyt egyetlen, vagy kevés kézben tartsák”⁷ A császár öccsének írt utasításban az említett részhez hozzátette, hogy minden ilyen ügyben (monopólium, koncesszió stb.) és egyáltalán valamennyi jelentősebb kérdésben Ferdinánd tárgyalja meg vele a teendőket.⁸ Károly ezt nemcsak formálisnak szánta.

Bár a cambrai-i béke valóban beszüntette a hadviselést a két fél között, a francia király diplomáciai téren tovább küzdött. Kapcsolatban állt a szultánnal, Szapolyaival és főként a protestáns német fejedelmekkel – azokkal, akik 1531-ben létrehozták a schmalkaldeni szövetséget. Károly ekkor kezdte átlátni, micsoda konfliktussá nőtt az eredetileg csak egyszerű vallási ügynek indult lutheri mozgalom. A fő kérdés a fejedelmek és a császár viszonya volt – de részévé vált a Habsburg-Valois-háború – és Magyarország balszerencséjére a Habsburg-török háború is. Károly ingadozott a békés és fegyveres rendezés lehetőségei között. A békés egyezkedési kísérlet miatt megharagudott a pápa, de mérsékelt engedményekkel a protestáns fejedelmek sem érték be. Károly elszigetelődött.

A császárnak ügyei rendezéséhez nyugalomra és békére volt szüksége, főként a törökkel. Az 1529-es támadás és Bécs ostroma rádöbbentette, hogy a helyzet kulcsa Magyarország, ezen belül Szapolyai helyzetének rendezésében rejlik. Ezt követelte János uralmának nemzetközi elismerése is. Ha Szapolyaival sikerül megállapodni, számíthat Ferdinánd támogatására – ami ugyan mind katoná-

⁶ *Koenigsberger H. G.*: The Habsburgs and Europe 1516–1660. London, 1971. p. 58. Bár nincs biztos adat, a szerző szerint valószínű, hogy 1546–1547 telén Károly fölkerlte Ferdinándot, hogy mondjon le Fülöp javára a római királyságról. De öccse igen heves, elutasító reagálása miatt elodázta a végleges döntést.

⁷ *Hermann Zs.*: Jakob Fugger. Bp. 1976. 247.

⁸ 1531. márc. 12. *Lanz K.*: Staatspapiere zur Geschichte des Kaisers Karl V. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothéque de Bourgogne zu Brüssel. Stuttgart, 1845. 60. „... Il semble le mieulx pour toutes bonnes considerations, que le dict seigneur roy ne baille provision sur le fait des monopoles dont remonstrances ont este dernièrement faictes d'ung couste en avoir consulte avec l'empereur.”

ban, mind pénzben elég korlátozott –, de a birodalmon belüli rendezésben fontos szerepet játszhat. Indokolta ezt az is, hogy a spanyol rendek gyanakodva figyelték Károly németországi ügyeit.

1529–1533 között tanúi lehetünk a császár első, nagyszabású kísérletének a magyar ügy rendezése érdekében. Már az a tény jelentős, hogy Károly személyesen lépett föl, de igen jellemző az a három terület, amelyen befűl intézkedései megnyilvánultak. 1531–32-ben mindent elkövetett egy nemzetközi konferencia összehívására, amelyen az érdekelt felek elrendezhették volna az ügyet (Pettau). Ezzel párhuzamosan a császár emberei éberren figyelték a magyar belpolitika eseményeit, és közvetlen módon beavatkoztak – lásd magyar nemesi gyűlések, Balatonkenese, Berenhida stb. Végül Károly nem akadályozta meg Ferdinánd közvetlen lépéseit (amelyek sokszor keresztettk bátyja érdekeit), és látszólag Károly ráhagyta Magyarország ügyeinek intézését, de mivel annak legjobb diplomatái a császár „kölcsonadott” emberei, így mindig jól értesült öccse terveiről és szándékairól.

Nagyon világosan fogalmazott a török ügyében: „Saját erőnket nem tartom elégnek a törökkel szemben, ha Ön nem fogadja el a fegyverszünetet.”⁹ Amikor pedig Ferdinánd a fegyverszünet feltételeiről kért eligazítást, kimerítő levélben tájékoztatta a nemzetközi helyzetről és a lehetőségekről. Tanácsolta a lengyel király fölkérését közvetítésre. Óvatosságra intette öccsét, hogy előkészületei ne legyenek föltűnőek, és az ellenséget ne késztessek támadásra. Károly nehéz helyzetét elárulta az a kitétel, ahol az ellenségei kapcsán a törökkel együtt említette a protestánsokat. Nagyon reálisan mutatott rá arra is, hogy sem a francia királytól, sem más fejedelmektől – de még a pápától sem várhat komolyabb segítséget. Saját támogatását ugyan ígéri, de ez nem tűnik valami nagyon biztatónak.¹⁰ Ferdinánd nem hallgatott a figyelmeztetésre, és János ellen támadott. Úgy tűnik, hogy saját álláspontján a császár is módosított 1530 nyarán egy rövid időre. Feleségének ugyanis arról írt, hogy Ferdinánd segítségére bocsátott 1000 spanyol katonát, akik már be is hatoltak Magyarország területére, de még újabb ezret küld oda a firenzei táborból. Nagyon bízik az ország teljes elfoglalásában.¹¹ De hiába minden erőfeszítés és segítség, Roggendorf csapatai dolguk végezetlen hagyták el Buda falait. Valószínű, hogy az ostrom hírére a szultán támadással fenyegette meg a Habsburgokat, mert Gritti levelében erre utalt. Szerinte a török tengeren és vízen egyaránt támadni fog, és ettől csak akkor tekint el, ha János az egész országot visszakapta.¹²

1531 elején Ferdinánd kétségbeesetten próbál segítséget kérni a pápától, és az ő segítségével más hatalmaktól is, mert szinte biztosra vette a török azévi támadását. A szultánhoz küldött követeinek nyíltan megmondták, hogy Magyarországot a törökök a birodalom részeként tekintik, és nem mondanak le róla.¹³ Figyelemre méltó, hogy a kor köztudatában mennyire világosan éltek bizonyos összefüggések. Egy névtelen jelentés azt közölte, hogy 1531-ben a török Szilézia és Morvaország mellett Nápolyt, Sziciliát és Genovát fogja megtámadni, hogy a császárt itáliai területeinek védelmére bírja, és így ne segíthessen Ferdinándnak, amikor a török Bécsot ostromolja.¹⁴

⁹ 1530. jan. 11. Idézi *Szántó I.*: Magyarország nemzetközi helyzete Mohács után. Acta Historica LI. Szeged, 1975. 23.

¹⁰ 1530. ápr. 3. *Hatvani M.*: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. Pest, 1857–1859. 4 kötet. I. 77–80. Érdekes kitétele a levélnek a protestáns veszélyre figyelmeztető mondat: „Gondoskodnia kell végre arról is, nehogy hitünk ellenségei azt higgyék, mintha a hadi készülétek ellenök tételnének, mi még rosszabb következményeket vonna maga után.” (A levelet idézi *Horváth M.*: Adalékok János király külviszonyainak történelméhez. Pest, 1868., 335–337.)

¹¹ 1530. júl. 8. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 82. vö. *Óváry*: II. 172.

¹² 1530. dec 23. Idézi *Horváth M.*: i. m. 337–338. Megerősíteni látszik ezt egy francia forrás is, amelyet I. Ferenc írt arról, hogy híreket kapott „du gros équipage et préparatif que le Turcq faisoit en délibération de courir sus et invader la chrestienté du costé de l’Italie et de Hongrie, au cas que l’empereur et son frere ne voullissent venir a quelque accord et appointment avec le roi Jehan dudict Hongrie”. Idézi *Charrière E.*: Négociations de la France dans le Levant. (1515–1589) Correspondance, mémoires et actes diplomatiques. 4 kötet. Paris, 1848–1860. (Munkánk során csak az első kötetet használtuk.) 190.

¹³ 1531. febr. 16. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 121. vö. *Óváry*: II. 190.

¹⁴ 1531. febr. 26. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 124. vö. *Óváry*: II. 191.

Buda ostroma ugyan sikertelen volt, de jól mutatta Szapolyai számára is, hogy Ferdinándtól nem lesz nyugta. Mivel az 1529-es török segítség – a Habsburg-propaganda révén – elég rossz fényt hozott rá, a pápai kiátkozás ezt csak fokozta, János nem zárkózott el a tárgyalásoktól. Nagy szerepe volt az eseményekben a lengyel királynak is, aki egyéves fegyverszünetet szeretett volna létrehozni, Szapolyai azonban arra hivatkozott, hogy a török tudta nélkül nem köthet ilyen megállapodást. Végül abban egyeztek meg, hogy 1531. április 22-től létrejön közte és Ferdinánd között a fegyvernyugvás.¹⁵ A megállapodás előbb 3 hónapra, majd egy évre szólt.

Károlynak ez idő tájt komoly problémái voltak Németalföldön. 1530 végén meghalt Margit főhercegnő, a császár nagyon tapasztalt és kiválóan politizáló nagynénje. Halála érzékeny veszteség volt az uralkodó számára (különösen, hogy nem sokkal előtte vesztette el befolyásos tanácsadóját, Gattinarát is). Ügyeinek rendezésére Károly Németalföldre utazott, ahol a rendek a szemére hányták, hogy elhanyagolja ügyeiket, aminek az ország vallja kárát. A császár hűgát, Mária özvegy magyar királynőt nevezte ki Margit utódjául. A rendeket a március elején tartott országgyűlésen igyekezett megnyugtanni és lecsillapítani. Eközben kapta a hírt, hogy az elégedetlen német fejedelmek 1531. február 27-én létrehozták a schmalkaldeni szövetséget, amely bevallotta a reformáció hívei közé tartozó fejedelmek és városok védelmi szervezeteként tekinthető. Ráadásul 1531 nyarán még mindig Németalföldön volt, július elején iktatta be Máriát új tisztségébe. Érthető hát, hogy Ferdinánd segélykéréseire csak saját bajainak elsorolásával és öccse türelemre intésével válaszolt. Rossz híreket kapott Spanyolországból is, ahol a rendek türelmetlenkedtek Károly hosszú távolléte miatt.¹⁶ Viszont készséggel teljesítette Ferdinánd kérését,¹⁷ hogy a Szapolyaival folytatandó további tárgyalásokra adjon neki megbízható embert, és elküldte hozzá Cornelius Sceppert. Feltételül csak azt szabta, hogy öccse ne nehezítse még jobban a vajdával való békekötés ügyét.¹⁸

Az események alakulása bírta rá Károlyt az erélyesebb föllépésre a magyar ügyben. 1531 őszen átfogó akcióba kezdett a mielőbbi rendezés érdekében. Ferdinánddal egyetértett a törökhöz küldendő követség ügyében.¹⁹ Világosan rámutatott, hogy a keresztény világ adott állapotában más fejedelmektől segítségre nem számíthat, „sőt, mennyire kell félni, hogy inkább támadást, mint segítséget kapnak tőlük”. A török támadást pedig egymagukban nem tudják kivédeni. Ezért időre van szükség, amit a béke tárgyalás biztosíthat. Ugyanezért kell tárgyalni és békét kötni mihamarabb Jánossal is. Nem számíthat öccse a pápai segítségre sem, mert ha az rendelkezésére bocsátaná is a pápai tizedet és egyéb jövedelmeket, a fejedelmek azt saját hasznukra fordítanák. Végül föltárta saját anyagi nehézségeit. Spanyolországban a 3 évre átengedett pápai jövedelmet (cruzada) régen elköltötte, most még 2 évre meghosszabbították, de már erre sem számíthat.²⁰

Szapolyai megpróbálta fölvenni a kapcsolatot közvetlenül a császárral. Követét, Laskyt azonban Ferdinánd nem engedte tovább, nyilván azért, mert félt attól, hogy Károly esetleg az ő tudta nélkül engedményeket és ígéreket tesz. Abban viszont igaza volt, hogy Lasky esetleg megpróbált volna a pápával és más uralkodókkal is kapcsolatba lépni. Hogy cselekedetét igazolja, levélben tájékoztatta Károlyt Lasky érkezéséről, és tanácsot kért tőle a további lépést illetően.²¹ Szapolyait nagyon felbosszantotta Ferdinánd sorozatos mesterkedése, és hosszú levelet írt a császárnak. A simancsi levéltárból előkerült irat igen értékes adatokat tár elénk.²² Meglepő az az önérzetes és határozott hang,

¹⁵ Uo.

¹⁶ 1531. ápr. 3. *Charrière*: i. m. 180.

¹⁷ 1531. ápr. 19. *Hatvani*: i. m. 89–91.

¹⁸ 1531. máj. 16. uo. 91–92.

¹⁹ 1531. nov. 25. *Gévy A.*: Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Porte im XVI. und XVII. Jahrhundert. 3 kötet. Wien, 1840–1842. II. p. 64–65. vö. *Lanz K.*: Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothek de Bourgogne zu Brüssel. 3 kötet. Leipzig, 1844–1846. I. 605–606.

²⁰ Uo.

²¹ 1531. nov. 19. *Hatvani*: i. m. I. 123–125.

²² Segesvár, s. d. leg 635 f° 152. *Elementa ad Fontium Editiones*. vol.: VIII. XI. XII. XV. XIX. *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*. Romae, 1963; 1964; 1964; 1966; 1966; 1968. Ed.: V. Meysztowicz. VII.. p. 25–29. A kiadvány szerkesztője szerint a levél 1531.

amellyel János visszautasítja Ferdinánd ellene irányuló mesterkedéseit. Elmondja Károlynak, hogyan próbált vele kapcsolatba kerülni mindjárt uralkodása elején, de a cseh király elfogta emberét – azért, hogy bátyja ne szerezzen tudomást Szapolyai jó szándékáról. Mindezekért a sérelmekért egyrészt elégtételt követel, másrészt arra kéri Károlyt, hogy „fivérért más belátásra juttatni próbálja, részben testvéri szeretettel, részben császári tekintéllyel és a kereszténység felforgatásától visszatartani igyekezzen”.²³

Saját uralmának törvényes voltát bizonyítja, majd elsorolja, hogy a különböző alkalmakkor készen állt a megegyezésre és kettejük ügyét a pápa, a lengyel király vagy akár a császár döntésére bízni. Ferdinánd ehelyett a fegyverekre bízta az ország sorsát, „de ezt inkább a mieink árulása, semmint a saját ereje révén érte el” – írja. Szapolyai rámutat, hogy az emberei által elfogott levelek egyértelműen bizonyítják, Ferdinánd kezdett először tárgyalásokat a törökkel. Csak amikor látta, hogy az ellenfél a törökkel egyezkedik – akkor fordult ő is a szultánhoz. Ironikusan szól Ferdinánd ígéreteiről: „A szerencsétlen és hiszékeny magyarjainknak majdhogynem azt ígérte, hogy a konstantinápolyi birodalmat felforgatja, és azt állította, hogy ő az ország koronáját előbb nem fogja elfogadni, minthogy előbb vissza ne szerezte volna a törökkel határos összes várat és helységet.”²⁴ Mindezek ellenére is kész a megegyezésre és a tárgyalásra – amit a tavasszal kötött fegyverszünet is bizonyít, de csak olyan esetben, amikor tudja, hogy azt a császár saját tekintélyével támogatja. Vagyis csak Károly személyében látja a megegyezés lehetőségét. Úgy érzi, eddig Ferdinánd félretájékoztatta Károlyt, emiatt nem intézkedett a császár érdemben. Van ebben némi burkolt szemrehányás is, hiszen nyilvánvaló, hogy a császár számára ezek nem jelentenek újat, de a kialakult európai helyzetben János úgy véli – Károlyra számíthat. Megjegyzi azt is, hogy ha ő valóban elkötelezte volna magát végleg a török mellett, és nem a kereszténység javát nézné, „már régen könnyen találtunk volna módot arra, hogy magunkat császári felséged fivérértől megszabadítsuk”.²⁵ A levél befejező mondata a korábbihoz hasonló öntudatos hangon – szinte fölszólítja Károlyt a cselekvésre: „Felségednek lesz a feladata – aki fivérért kor, bölcsesség és tekintély dolgában föltülmúlja –, hogy mellőzve minden részrehajlást és kedvezést, a Republica Christianáról és az egész keresztény vallásról császári felséged tanácsa, bölcsessége és tekintélye alapján gondoskodik.”²⁶

Károly valóban beindította diplomáciai gépezetét, hogy Pettauban nemzetközi konferencián döntsenek a magyar ügyben. (A források a „pataviensis” kifejezést használják. Ezt Horváth Mihály Passaunak, Acsády, Óváry és más történészek Pettaunak fordították. A kérdéses hely a Dráva menti Pettau [Ptuj, Jugoszlávia], amely Ferdinánd területét képezte. Valószínűleg az tévesztette meg Horváth Mihályt, hogy a forrásokban a magyar ügyben összehívandó gyűlésről volt említés, és Passauban valóban tartottak már más alkalommal birodalmi gyűlést. De ezúttal nem erről volt szó. Ellentmond ennek az a tény is, hogy 1532-ben Regensburgban gyűlt össze a tényleges birodalmi gyűlés, amely a török elleni védekezés ügyét vitatta meg.) Mivel nyilvánvaló volt, hogy a különböző érdekek keresztződése miatt ő egyedül nem dönthet, fölkerlte a lengyel királyt és György szász herceget, hogy vegyenek részt ők is az összejövetelen. Ez a javaslat kompromisszum eredményeként jött létre. 1531-ben, Ferdinánd és János tárgyalásain két álláspont alakult ki. János lengyel földön, Zsigmond király közvetítésével, Ferdinánd saját országában – esetleg a császár bevonásával kívánt tárgyalni. 1531 novemberében, Lasky már említett útján is ezt a véleményt tolmácsolta, és ezzel kapcsolatban akart Károlyval is tárgyalni – de Ferdinánd nem engedte tovább utazni. A császár jó ideig nem tudott dönteni, és öccséhez írt levelében helyeselte annak eljárását, de egyúttal sürgette a mielőbbi békekötést Jánossal. Egyetértett a lengyel király kirekesztésével is a tárgyalásokból.²⁷ Nem tudni, mi történt az ezt követő két napon, de tény, hogy 1531. december 8-án a császár három fontos levelet küldött el.

decemberében íródott. Ez nagyon valószínűnek látszik, mert Szapolyai szintén Segesváron kelt levele 1531. november 25-én gyakorlatilag ugyanazt mondja el a német rendeknek, mint amit itt Károlynak. vö. *Óváry*: II. 200., valamint MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 51. Ha nem is azonos napon, de nem sok különbséggel keletkezhetett az idézett levél is.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ 1531. dec. 6. *Hatvani*: i. m. I. 123–125.

ami elgondolásainak módosulására utalt. Az elsőben kinevezte és meghatalmazta Frigyes rajnai palota-grófot, a bajor herceget és Fülöp spirai püspököt, hogy őt a Pettauban tartandó összejövetelel képviseljék, és hogy „lehetőségük legyen nevünkben és helyettünk Magyarország ellentétben álló részeit kibékíteni, és megpróbálják azokat egyesíteni”.²⁸

A legfőbb változás az volt, hogy fölkérte a lengyel királyt, hogy vegyen részt és segítse elő a békekötést, mivel neki van lehetősége Jánosra hatni. Károly hozzátette: „Reméljük, hogy ez a jó (a közbenjárás Jánosnál Z. I.). Felsőged részéről is meglesz, mivel tudjuk, hogy fivérünk, Ferdinánd, a méltányos békefeltételeket elfogadja, de bízunk benne, hogy az ellenfél is ezt teszi.”²⁹ Legalább ennyire érdekes a harmadik levél, amelyet a császár Laskyhoz intézett. Az első szembetűnő dolog az, hogy az általa addig csak vajdaként szólított Szapolyait a levélben két alkalommal is mint fejedelmet említi. (Serenissimí Principis tui; apud Principem tuum). A másik dolog, hogy közölte Laskyval, januárban, Vízkeresztkor Pettauban összejövetelel tartanak, amelyen a béke ügyét – a lengyel király közvetítésével – megtárgyalhatják. Ígérte a személyes közreműködését is. Biztosította arról, hogy „Mi most legkedvesebb fivérünk, a Római Király részéről biztosan tudjuk, hogy minden tisztességes és méltányos dolgot elfogad, és a követeit illő tisztességgel odarendeli.” Laskynak azt hangsúlyozta: „A te feladatod lesz fejedelmednél minden igyekezettel gondoskodni, hogy követeit és helyetteseit a legszélesebb körű felhatalmazással odaküldje, és a békének méltányos feltételeit (aequas condiciones pacis) terjessze elő és fogadja azt el.”³⁰

Károly nagyon szerette volna, ha a két fél mielőbb megállapodik. De a családi érdekek miatt érthetően Ferdinándot támogatta. Annyi engedményt tett, hogy a lengyel királyt a rendezésbe bevonta, de öccse pozícióját nem akarta rontani azzal, hogy a tárgyalások lengyel területen legyenek. Az is nyilvánvaló, hogy kizárt dolog volt, a kor posta- és közlekedési viszonyai közepette arra gondolni, hogy a december 8-án írt levél alapján bármelyik fél is – érdemben fölkészülve, télvíz idején – odaér Pettauba. Arról nem is szólván, hogy akármelyik címzett ellenvetést is támaszthatott. A császár valójában időt akart nyerni egy fontos és aggasztó csemeny közelsége miatt.

1531-ben, mindkét király pártján levő magyar nemesség megelégette a sikertelen tárgyalásokat, és maga próbált megoldást találni. Ezért jöttek össze 1531. március 4-én Babocsán, majd március 19-én Bélaváron. Az ügy ilyen alakulása mindkét uralkodót aggodalommal töltötte el. Ferdinánd áprilisban számolt be erről Károlynak, igen nagy fontosságot tulajdonítva a történeteknek, és kérte, hogy küldjön egy követet, aki részt vesz a magyarok gyűlésén.³¹ Károly egyetértett vele, ki is jelölte Cornelius Sceppert követül, csak azt kérte öccsétől, hogy ez ne okozzon újabb akadályt Jánossal a tárgyalásokban.³² Közben a nemesség újabb gyűlés megtartását határozta el 1532. január 1-én. Balatonkenesén. Az év hátralevő részében János is, Ferdinánd is mindent elkövet, hogy saját híveit ígéreteikkel és fenyegetéssel visszatartsa a résztvételtől. De a vitathatatlan eredmények ellenére sem voltak biztosak abban, hogy végül is nem lesz gyűlés. 1531. november 29-én Ferdinánd ismét kérte Károlyt, hogy küldjön követet az újév napjára hirdetett gyűlésre. Véleménye szerint ebben a vajda közreműködését kell látni.³³ A császár Monfort grófot küldte követségbe, akit Ferdinánd utasított, hogy ura nevében ne ígérjen semmit részletesen, csak általánosságban.³⁴ Erre azonban nem volt szükség, mert a kenesei gyűlés végül is nem jött létre. Helyette újabbat tűztek ki a nemesek, március 12-re, Berenhidára.³⁵ A veszély elodázódott, de nem szűnt meg. Ferdinánd nem ok nélkül kívánta a tárgyalásokból kirekeszteni a lengyel királyt. Az 1531-es nemesi gyűlések folyamán hangot kapott olyan javaslat is, hogy mindkét királyt le kell tenni és helyette a lengyel királyt megválasztani magyar királynak. Amikor 1532. januárjában Károly hírt kapott a berenhidai gyűlés tervéről, megígérte öccsének, hogy utasítja Pettau követeit a berenhidai gyűlés megakadályozására.³⁶

²⁸ 1531. dec. 6. leg 635 f° 151/a Elementa ad Fontium VIII. 23.

²⁹ Uo. leg. 635. f° 151/b 24. ⁵

³⁰ Uo. leg 635 f° 151/c 24–25.

³¹ 1531. ápr. 19. *Hatvani*: i. m. I. 89–91.

³² 1531. máj. 16. uo. 91–92.

³³ 1531. nov. 29. uo. 116; 118.

³⁴ 1531. dec. 25. uo. 127–129.

³⁵ Erről írt Ferdinánd Károlynak 1532. jan. 21-én. *Hatvani*: i. m. I. 151–153.

³⁶ 1532. jan. 29. uo. 153–154.

A pettaui tárgyalások megkezdését tehát egyrészt a magyarországi belpolitikai események hátráltatták, másrészt Károly eleve késve küldött meghívói is ezt eredményezték. Zsigmond lengyel király január végén válaszolt, és örömet fejezi ki, hogy részt vehet a pettaui tárgyaláson, ahova akkor küldi el követeit, ha értesült, hogy Szapolyai követei is ott vannak.³⁷ Néhány héttel később arról értesíti a király a császárt, hogy János nem hajlandó Ferdinánd uralma alatt levő területen tárgyalni, hanem ismét fölvetette Krakkó, vagy bármely más lengyel város kijelölését.³⁸ És bizonyítékul annak, hogy a magyar ügy mennyire nemcsak Jánost és Ferdinándot érintette, hivatkozunk György szász herceg követeinek adott utasítására, akiket azzal bizott meg, hogy március 12-én vegyenek részt a berenhidai gyűlésen, és adják elő javaslatát: az egész kereszténység érdeke azt kívánja, hogy mindkét király mondjon le a magyar koronáról a lengyel király javára.³⁹

De nemcsak a német fejedelmek, hanem a francia udvar is feszült figyelemmel kísérte a kontinentális méretű játszmát, ahol is a magyar ügyben összpontosult az európai hegemoniáért folytatott harc. A kulisszák mögött a diplomaták lázasan tevékenykedtek, tárgyaltak, és jelentettek megbízóiknak minden új hírt. A pápai udvarból az auxerre-i püspök írta haza Franciaországba, hogy ő többször biztatta a pápát, legyen közvetítő János és Ferdinánd között. A püspök szerint Ferdinánd nem hajlandó engedményre, és a császár is támogatja, mert azt reméli, hogy ez esetben a török Magyarország ellen támad. Akkor viszont Itáliában nem kell félni, mert a szultán két sereget nem tud egyszerre kiállítani. Ez a francia vélemény.⁴⁰ Mindenestre ellentmond a Károly leveleiből kiolvasható, mindenképpen megegyezésre biztató törekvésnek.

Az eddigiekből is látható volt, hogy öccse érdekeit figyelembe véve, de a saját ügyeit is szemmel tartva, Károly közvetlenül intézkedett a magyar kérdésben. 1532 elején a pettaui tárgyalások és magyarországi nemesi gyűlések ügye teljesen egymás függvényévé vált a császár előtt. Minden eshetőségre fölkészülve elküldte követét a magyar rendekhez azzal, hogy kifejezze jó szándékát, és biztosította őket, hogy „mi a ti összes ügyeitekben (ahol szükség lesz rá) sohasem fogunk hiányozni.”⁴¹ Ezzel egyidőben viszont fölkerete a német fejedelmeket, hogy járjanak közbe a gyűlés elhalasztása érdekében, mivel „amit ott azon az összejövetelen megtárgyalnak, inkább meg fogják bolygatni, mint megszilárdítani azt a békét, amelyet felséges fivérünk, a Római Király és az ő ellenpártja között gondoskodunk létrehozni”.⁴²

Fölmerült az a lehetőség, hogy a pápa lehetne az ügyben a döntőbíró,⁴³ de Károly nem volt hajlandó a döntést másnak átengedni. Nagyon világosan leszögezte ezt a lengyel királyhoz írt levelében. Ebben minden felelősséget Jánosra hárított, aki maga ajánlotta fel készségét a tárgyalásokra, és amikor ő (a császár) valamennyi érdekelt felet értesített, akkor Szapolyai egyszerre visszalépett. Semmiféle más városról nem kíván hallani, mivel az csak időhúzás lenne, márpedig ő a mielőbbi békét szeretné. Megismétli, hogy fivére minden méltányos feltételt elfogad, de ha János erre nem hajlik, akkor az ő rendelkezésére álló eszközökkel Ferdinánd segítségére siet. A nyílt fenyegetés ellenére ismételtén kérte a lengyel királyt, hogy járjon közben Szapolyainál a megegyezés ügyében.⁴⁴

Bár a császár igen kemény hangot ütött meg Jánossal szemben, nagyon szerette volna a mielőbbi fegyverszünetet. Ugyanis az előző évben kötött szerződés 1532 áprilisában lejárt. A török 1531-ben, János közbenjárására (aki pápai átoktól sújtva nem kívánt ismét a pogányok szövetségeseiként föltűnni) elhalasztotta támadását. De látva a végső rendezés halogatását, 1532-ben újabb háborút tervezett. A Budán tartózkodó pápai nuncius már 1532 januárjában jelezte a pápának, hogy a török óriási

³⁷ 1532. jan. 30. uo. 154–155.

³⁸ 1532. febr. 18. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 205. vö. *Óváry*: II. 210.

³⁹ 1532. febr. 4. *Marczali H.*: Regeszták a külföldi levéltárakból. Magyar Történelmi Tár. 1878. 465.

⁴⁰ 1532. febr. 27. *Charrière*: i. m. 193.

⁴¹ 1532. febr.–márc. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 227. vö. *Óváry*: II. 211.

⁴² Uo.

⁴³ 1532. febr. 22. Az auxerre-i püspök beszámolója Lasky római látogatásáról. A pápa hajlandónak mutatkozott a kérdés eldöntésére. *Charrière*: i. m. 194.

⁴⁴ 1532. márc. 16. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 226. vö. *Óváry*: II. 215. (*Marczali*: i. m. 465 ugyanezt a levelet említi, de március 17-i dátummal.)

hadjáratra készül Magyarország ellen. A pápa a császári udvarban levő nuncius révén erről Károlyt tájékoztatta,⁴⁵ aki valószínűleg ennek hatására fordult segítségért a francia királyhoz⁴⁶ (amit Ferenc elutasított). Károly a hadi készülétek mellett továbbra sem adta fel a reményt a békés rendezésre.

János a lengyel királytól megtudván a császár ellene fölhozott érveit, igen keményen elmarasztalta Károlyt. Rámutatott, hogy amikor előző novemberben Laskyt hozzá akarta küldeni közvetítést kérve, akkor a császár Ferdinándhoz – magához az ellenséghez utasította. Azért is nem akar Pettauba követet küldeni, nehogy ismételtén kijátsszák, mint Posenben. (1530. novemberében került sor a lengyelországi Posen (Poznan) városában a tárgyalásokra, ahol Zsigmond lengyel király és György szász herceg követei is részt vettek. Erdemben azonban nem tudtak megegyezni, Ferdinánd nem akart engedményeket tenni.) A pápát azért nem kérhette föl, mert Róma bevétele óta teljesen ki van szolgáltatva a császár akaratának, olyannyira, hogy annak nyomására vonta vissza a pápa tőle, a korábban már megadott királyi címet is. Végül rámutatott, hogy a török támadás miatti felelősség is őket terheli (ti. a Habsburgokat) mert a megegyezés helyett viszályokat szítottak, akárcsak annak idején, amikor a szerencsétlen II. Lajost behajszolták a török elleni háborúba – anélkül, hogy segítettek volna neki.⁴⁷

Zsigmond király János főbb érveit tolmácsolta Károlynak a neki írt levélben, hozzátéve, hogy a közvetítése nem járt eredménnyel. Egyúttal megkérte a császárt, hogy a török támadás miatt segítse a megállapodás létrejöttét a két fél között.⁴⁸ Bár a hadi készülétek már javában tartottak, Károly nem sajnálta a fáradságot, hogy János érveit sorban megválaszolja. Különösen hevesen utasította vissza a II. Lajos halálának körülményeire és a pápa befolyásolására vonatkozó részeket. Jánosra hárította a felelősséget, ha továbbra is a török segítségben bízik, és kijelentette: „Mi kétségtelenül sohasem fogunk hiányozni az ország számára sem a mi csapatainkkal – olasz és német csapatokkal –, továbbá a római birodalom erőivel.” Mindezek ellenére is kész a megegyezésre.⁴⁹ A kölcsönösen hangoztatott szándék ellenére a tárgyalások félbeszakadtak, és a fegyverek vették át a szót.

A magyar történeti irodalomban számos mű foglalkozott az 1532-es hadjárattal. Több-kevesebb eltéréssel valamennyi ugyanarra a summázásra jutott, hogy Károly a magyar ügyek iránti közömbös-ségtől és érdekeltségtől vezetve nem volt hajlandó fölhasználni ezt a páratlan alkalmat a török kiűzésére Magyarországról. Szekfű Gyula azzal magyarázta, hogy a császárt csak Itália érdekelte, más nem.⁵⁰ Egy újabb vélemény odáig ment, hogy Károly akár Belgrádot is vissza tudta volna foglalni, de nem látta értelmét Magyarorszáért áldozni.⁵¹ Nyugati történészek – már amennyiben részletesebben foglalkoznak a kérdéssel – sokkal árnyaltabban fogalmazzak. Rámutatnak, hogy Bécs védelmén túl a birodalmi sereg nem volt érdekelt Magyarország fölzsabadításában, mert ezzel a Habsburgok egy fontos fronton tehermentesülve másokra (pl. a német fejedelmekre) nagyobb veszélyt jelentettek volna.⁵² Egyéb munkákból az is kiderült, hogy a kasztíliai rendek a magyar ügyek fedezésére nem voltak hajlandók pénzt biztosítani. 1532-ben Károly a legjobb spanyol és itáliai vezéreit vonlatta föl, de csak Ausztria védelmére, mert a birodalomnak ez volt az érdeke és nem több. De Károlynak még ez is nem kis erőfeszítésébe került, az ellenkező német rendekkel szemben.⁵³

⁴⁵ 1532. jan 14 – febr. 11. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 127. vö. *Óváry*: II. 205.

⁴⁶ 1532 eleje. *Charrière*: i.m. 200.

⁴⁷ 1532. máj. 6. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 229 vö. *Óváry*: II. 227.

⁴⁸ 1532. jún. 15. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 204 vö. *Óváry*: II. 236.

⁴⁹ 1532. júl. 3. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 228. vö. *Óváry*: II. 238.

⁵⁰ *Szekfű Gy.*: Magyar történet IV. kötet. Bp. é. n. 33.

⁵¹ *Nemeskürty I.*: *Önfia vágta sebét*. Bp. 1975. 396. Érdekes megjegyezni, hogy még a történelmi és gazdasági körülményeket alaposan mérlegelő *Káldy-Nagy Gyula* is azon a véleményen van, hogy a két uralkodó közti ütközet elmaradása mindkét félre árnyékot vet. (Szulejmán. Bp. 1975. 98.) A tuniszi hadjárat kapcsán pedig azt írja, hogy az 1535. évi hadjárat alkalmával Károlynak nem volt olyan döntő ütközetre lehetősége, mint amelyet 1532-ben elmulasztott. (Uo. 140.)

⁵² *Hantsch H.*: *Le problème de la lutte contre l'invasion turque dans l'idée politique générale de Charles-Quint*. in: Charles-Quint et son temps. Paris, 1959. 57. Hasonló véleményen van *Friendenthal*: *Luther élete és kora*. Bp. 1973. 613.

⁵³ *Lynch J.*: *Spain under the Habsburgs (1516–1598)*. Oxford, 1964. 85–86; 92.

A rendelkezésünkre álló források megerősíteni látszanak az utóbbi vélekedéseket. Károly – mint említettük – már az év elején elkezdte a fölkészülést a török támadás ellen. Mivel a franciákkal béke volt, nem kellett a hátát féltetni, annál több problémát jelentettek a protestáns rendek. A megfelelő haderő összehozásához Károly legjobb diplomatait használta föl. Májusban Csehországba küldte Pedro Gonzales de Mendozát és Fracisco Bovadillát azzal, hogy a cseh, morva, sziléziai és lausitzi rendek támogatását megnyerjék.⁵⁴ Két követének adott részletes utasításában meghagyta, hogy mutassanak rá: a császár a birodalom erői mellett saját spanyol és itáliai seregeit is beveti. Tárják a cseh rendek elé a veszélyt, amit a török előretörése jelent, mivel az nem fog Magyarországnál megállni, hanem tovább nyomul, s ezzel a csehek is veszélybe kerülnek. A legfontosabb számunkra azonban az utolsó mondatok egyike. „Mégis óvakodjanak (a követek Z. I.), nehogy ezen intézkedésünk szabályait maguknak a törököknek a megtámadásával vagy bármiféle gyalázásával túllépjék, hanem arra a formára alakítsák mind beszédeiket, mind minden tettüket, hogy az ellenség támadásáról avagy az ellenük való hadüzenetről egyetlen szóval se tegyenek említést, mivel mindezeket mi egyedül védelmére készítjük elő . . .”⁵⁵ Itt maga a császár jelentette ki, hogy csak védelmi harcra készül és nem fölszabadításra. Ha tovább nézzük Károly erőfeszítéseit, látni fogjuk, hogy nem taktikai megjegyzésről, hanem nagyon is realis szándékról van szó.

A német fejedelmekkel ideiglenesen megállapodott vallási kérdésben, így elérte, hogy az örökös tartományok és Bécs védelmére birodalmi sereget ajánlottak föl. Június folyamán Károly Magyarországra küldte két megbízható emberét, Pedro Zapatát és Wolfgang Prantnert, hogy a meglévő lovas és gyalogos seregek mellé magyar könnyűlovasokat toborozzanak.⁵⁶ Ferdinánd tanácsosaihoz írt levélben figyelmükbe ajánlotta fenti két emberét, és elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy éppen az osztrák tartományok nemesei nem akarják kivenni részüket a harcból. Ismételten elhangzik a kijelentés, amely Károly kifejezett védelmi szándékát mutatja, igaz, itt szemrehányó hangszíjjal: „Nemcsak mi igyekszünk, mint római császár, hogy Ausztriát az igen hatalmas ellenségtől megvédjük, hanem sok külföldi is, akik igen távol vannak a veszedelemtől.”⁵⁷ A helyzetet annyira súlyosnak ítélte meg a császár, hogy elrendelte Bécs megerősítését és azt is, hogy ami élelmiszert nem tudnak összegyűjteni, azt semmisítsék meg.⁵⁸

A készülődés nemcsak a török, de János esetleges támadásai ellen is irányult. Károly személyesen ígért büntetlenséget több horvátországi és magyar főúrnak, akikről azt hallotta, hogy át akarnak térni öccse pártjára.⁵⁹ A hadi készülődésekre általában az volt a jellemző, hogy igen lassan, vontatottan haladtak. A seregek lassan gyűltek, annál is inkább, mert nem volt elég pénz. Zapata és Prantner arra panaszkodott, hogy a lovas csapatok átpártoltak Jánoshoz, mivel szoldot nem kaptak. De nagy volt az aggodalom amiatt is, hogy a császár által ígért seregek későn érkeznek meg.⁶⁰ Károly a készülődés eseményeiről hűen beszámolt feleségének. Július végén a hozzá írt levélben arról tájékoztatta, hogy a török sereg július végén érkezik Budára, ahonnan Bécs ellen vonul. Ők pedig nagyon készülnek a város védelmére.⁶¹ Ugy számítja, hogy Ferdinándnak a csehekkel együtt kb. 35 000, neki pedig itáliai seregekkel együtt 30 000 embere lesz.⁶² Augusztus elején már nyilvánvaló volt, hogy Károly seregeinek mozgása aggasztóan lassú. A spanyol csapatokat a hónap közepén, a 12 000 német gyalogost augusztus 20-a előtt, az itálieikat pedig csak a hónap végén várta Ausztriába.⁶³ A császárnak nagyon is jól jött a kőszegi ostrom elhúzódása. Seregei ezalatt összegyűltek, és mennyiségükénél fogva visszatartották Szulejmánt Bécs ostromától. Károly pedig épp ezt akarta. Emberei tudatták vele, hogy az Esztergomot ostromló János-párti sereg milyen gyöngé, és hogy itt különösebb veszélytől nem kell

⁵⁴ 1532. máj. 2. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 237. vö. *Óváry*: II. 224.

⁵⁵ 1532. máj. 2. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 238 vö. *Óváry*: II. 224.

⁵⁶ 1532. jún. 11. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 235.

⁵⁷ 1532. jún. 11. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 236. vö. *Óváry*: II. 233.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ 1532. júl. 10. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 214. vö. *Óváry*: II. 239.

⁶⁰ 1532. júl. 16. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 139. vö. *Óváry*: II. 240.

⁶¹ 1532. júl. 22. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 159. vö. *Óváry*: II. 242.

⁶² 1532. júl. vége. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 155. vö. *Óváry*: II. 243.

⁶³ 1532. aug. 13. *Lanz*: Correspondenz II. p. 3. vö. *Charrière*: i. m. 212.

tartani.⁶⁴ Szeptember elején Prantner azt írta, hogy a török nagy pusztítás közepette visszavonul, ezért most már nyílt harcra volna szükség – „a magyarok minden reménye császári felségedbe helyeztetett”. Ő maga is azon a véleményen van, hogy Károlynak most üldözni kellene az ellenséget.⁶⁵ Nyilvánvaló volt, hogy nemcsak Prantnernek jutott az eszébe, hanem Ferdinánd is hasonlóképpen gondolkodott, hiszen számára itt és ekkor kínálkozott a nagy lehetőség Magyarország meghódítására. Annyiszor ígérte a birodalmi seregek és a császár támogatását – ez most megvalósult. De bátyja sokkal inkább átlátta a nehézségeket. Nem a támadási szándék hiányzott belőle, hanem a birodalom gondjainak mérlegelése révén a józan megfontolás diktálta számára a mérsékletet. Kevés uralkodónak volt annyi harci tapasztalata ebben a korban, mint Károlynak. Ráadásul győztes háborúk álltak mögötte, amelyek során Európa legjobb seregeit verte meg. Nagyon jól ismerte a hadsereg utánpótlási nehézségeit – különösen olyan kietlen körülmények között, mint Magyarország. Szeptemberben lévén, tartani kellett az őszi esőktől és a közeli téltől. A török sereg, bár visszavonult, nem megvert, legyőzött erőket képviselt. Egyik bizonyítéka volt a szeptember eleji győzelmük Komáromnál, ahol szétverték Ferdinánd folyami hajóhadát – biztosítva a Dunán az uralmat. Még fontosabb tényező volt a franciákkal fennálló, nagyon is törekeny béke ügye. Világos volt, hogy Károly magyar főlzabadoító hadművelete esetén Ferenc nem maradt volna tétlen. Alapvető tényező volt a birodalmi haderő viselkedése. A császár és a német rendek ideiglenes és nagyon ingatag megállapodása csak Ausztria védelmére szólt, és nem biztosította egy támadó hadjárat győztes kimenetelét. Már csak azért sem, mert a rendek a Habsburg-erőt lekötő-mérséklő tényezőt látták János török támogatást élvező uralmában. Bár szeptember elején Károly Adrien von Croyhoz írt levelében arról tudakozódott, vajon Frigyes, rajnai palotagróf a birodalmi seregekkel kíván-e Magyarországra menni, kiűzni a törököket, és ha igen, milyen segítséget kíván a császártól.⁶⁶ Károlynak nem volt különösebb aggálya a választ illetően.

A legfontosabb akadályt azonban a császár és a többi résztvevő fél teljes fizetésképtelensége jelentette. Már nyár elején is probléma volt Zapata toborzásainál a zsoldfizetéssel. Szeptemberben Prantner jelentette, hogy Pozsonyban a morva katonák föllázadtak ki nem fizetett zsoldjuk miatt, és nagy pusztítást vittek végbe.⁶⁷ Ugyanezt írta a velencei francia követ hazaküldött jelentésében. Elmondta, hogy a császár zsoldjában álló itáliai katonáknak semmi kedvük nem volt a török ellen vonulni, főként pénzhiány miatt, és a császár akarata ellenére visszatértek Itáliába. Néhány serral később pedig Medici bíboros zsoldjában álló egyik kapitányra hivatkozva azt írta, hogy a császár soha nem is szándékozott Bécsnél tovább vonulni.⁶⁸ Károly október elején már Spanyolországba készült, mert az aragon és kasztíliai rendek nagyon nyugtalanul figyelték királyuk európai „kitérőjét”. Közben találkozni kívánt a pápával, akihez Don Pedro de la Cuevát küldte, hogy kérje meg VII. Kelemt, Piacenzában vagy Genovában találkozzanak, mert a császár sürgős dolgai miatt nem akar Rómába menni.⁶⁹ (Mindenesetre Károlynak ez a félig kérő, félig parancsoló levele megerősíteni látszik a Szapolyai által emlegetett császár-pápa függőségi viszonyt.)

Mivel a hadjárat a fennálló helyzetet csak megerősítette, Károly továbbra is arra törekedett, hogy a két fél mielőbb megegyezzen. Annál is inkább, mert a földközi-tengeri fronton is komoly csatározás folyt 1532-ben, ami a császár számára legalább olyan fontos volt. (1532-ben Doria Andrea flottája Dél-Itália és Morea közti részen folytatott támadást, hogy ezzel biztosítsa az adriai hajózást és Dél-Itáliát, másrészt veszélyeztesse Hajreddin összeköttetését Konstantinápolyval. Sikeredt is bevennie Coront.) Különösen a magyar szakirodalomban hivatkoznak előszeretettel arra, hogy Károly csak a mediterrán térséggel törődött, a magyar ügy számára sokadrangú kérdés volt.⁷⁰ Valójában Károly politikája sokkal bonyolultabb volt, semhogy egyetlen térségre koncentráldott volna. A heterogén birodalmi érdekek a napi politikai események alakulása során követelték sokszor az egymásnak ellentmondó intézkedések meghozatalát. A birodalom pénzügyi lehetőségei mindig behatárolták a császár döntéseinek sorrendjét és megvalósulásuk mélységét is. A Habsburg családi érdekek fontossági

⁶⁴ 1532. szept. 4. *Óváry*: II. 248.

⁶⁵ 1532. szept. 6. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 209. vö. *Óváry*: II. 250.

⁶⁶ 1532. szept. 10. *Lanz*: Correspondenz II. 9–10.

⁶⁷ 1532. szept. 20. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 220. vö. *Óváry*: II. 257.

⁶⁸ 1532. okt. 21. *Charrière*: i. m. 229.

⁶⁹ 1532. okt. 4. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 231. vö. *Óváry*: II. 263.

⁷⁰ *Szekfü*: i. m. p. 33. Újabb pl. *Szakály F.*: A mohácsi csata. Bp. 1975. 101.

rátájának megfelelően Károly ott összpontosította erejét, ahol a veszély a legnagyobbnak látszott. Ha kellett, Itáliában, a Földközi-tengeren, vagy éppen Bécs környékén.

Az 1530-as évek elejére továbbfejlesztette nagypapjától, Aragónia Ferdinándtól örökölt diplomáciai szolgálatát. Az 1520-as évekkel ellentétben, amikor kísérete és tanácsosai főleg németalföldiekből álltak, az új személyzetten belül egyre több a jól képzett spanyol diplomata. Szükség is volt rájuk, mivel az 1529-ben megkötött francia–spanyol béke csak a fegyveres harc megszűnését jelentette. A kulisszák mögött, diplomáciai téren a küzdelem tovább tartott. Károly 1531–32-es békekísérlete János és Ferdinánd között kedvező terepet biztosított I. Ferencnek a beavatkozásra, és arra, hogy a német fejedelmekre, a pápára, a török és Szapolyaira gyakorolt befolyása révén a konfliktust elmélyítse, nemzetközivé tegye. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Magyarország ügye ezekben a hónapokban a Habsburg–Valois–török–protestáns érdekek összecsapásának egyik legfontosabb színterévé vált. (Az ország egyéni balszerencséje, hogy ez a nemzetközi helyzet sajátosan megosztott belső viszonyokkal párosult, ami Magyarország belső politikai és gazdasági felmorzsolódásához vezetett.)

Az érdekek ilyen koncentrálódása miatt Károly személyesen irányította a magyar ügyeket, nem függetlenül öccse véleményétől, de behatárolva annak lehetőségeit. 1531-ben közvetlenül is kapcsolatba lépett Jánossal, s bár az a következő év elejére megszakadt, Zsigmond közvetítésével a tárgyalások folytatódtak. Az 1532-es nyári hadjárat – éppen az alapvető hatalmi helyzet érintetlenül hagyásával – csak átmeneti szünetet jelentett. Ferdinánd október végén még egy kétségbeesett levelet küld Károly után, amelyben segítségét kéri az ország egészének elfoglalásához,⁷¹ de ő a sereg helyett Cornelius Sceppert küldi a Jánossal való tárgyalások újramegzindására. Scepper föl is vette a kapcsolatot a közvetítő szerepét játszó lengyel követtel, aki elmondta neki, hogy János ragaszkodik a magyar királyi címhez és a kezén levő területek megtartásához.⁷² Az idő haladtával Károly egyre türelmetlenebb lett, és sürgette Sceppert a tárgyalások mielőbbi megkezdésére.⁷³ A halasztásnak az volt az oka, hogy a két fél között közvetlen megbeszélések folytak, ami 1533 januárjában fegyverszünet megkötéséhez vezetett. A magyar rendek pedig, ismét elégedetlenek lévén a két királlyal, újabban a lengyel király fiát kívánták János és Ferdinánd helyett uralkodónak.⁷⁴ Ferdinánd és János között újabb tárgyalásra (a tervezett Óvár helyett) Pozsonyban került sor. Ezen a lengyel követ már nem vett részt, mivel Ferdinánd tartott attól, hogy főleg Zsigmond fiának érdekeit képviselné. Egy váratlan esemény azonban egyszerre lelassította Ferdinánd megegyezési szándékát. A Portáról visszatérő, békét kérő követei a szultán igenlő válaszát hozták, azzal a kitével, hogy Esztergom kivételével minden birtokában levő területet megtarthat. Ferdinánd Cornelius Sceppert küldte a szultánhoz a béke megkötésére. A tárgyalásokról korábban már értesült császár márciusban maga is írt Szulejmánnak, amelyben a megállapodás tervét támogatja. „Számunkra kedves lesz, ha a dolog olyan kimenetelt nyer, hogy az mindkettőtök közös javára történik, és hogy fivérünk patrimoniumát és örökölt jogát a magyar királyságra megszerezze és megőrizze, amiről becsületének és tekintélyének megsértése nélkül le nem mondhat.”⁷⁵ János azonnal visszahívta követeit a pozsonyi tárgyalásról, de ez már mit sem változtatott a tényen, hogy a fegyverszünet Ferdinánd és a szultán között létrejött 1533 júniusában. Ebben gyakorlatilag a török is elismerte a Magyarországon kialakult, megosztott uralmat. Ez a császár számára megnyugtató volt, mert így a török újabb támadásától nem kellett tartani, és figyelmét ismét Nyugat-Európa felé fordíthatta. Szükség is volt erre, mert egyrészt a német fejedelmek elégedetlensége, másrészt a francia király mozgólódása azt jelezte, hogy néhány viszonylag békés esztendő után újra háború fenyeget.

⁷¹ 1532. okt. 30. *Hatvani*: i. m. I. 179–180.

⁷² 1532. dec. 3. uo. 185–187.

⁷³ 1532. dec. 6. uo. 187–188.

⁷⁴ 1533. jan. 17. uo. 193–195.

⁷⁵ 1533. márc. 26. *Gévy*: i. m. II. 106–107.